

Міністерство освіти і науки України
Менський районний відділ освіти
Менський районний методичний кабінет
Городищенська ЗОШ І-ІІ ст.

**Методичні рекомендації щодо організації та проведення
практичних робіт у шкільних курсах географії.
Практичні роботи з географії України.**

З досвіду роботи директора школи, вчителя
географії і біології Городищенської ЗОШ І-ІІ ступенів
Г'ясковського Леоніда Леонідовича

Практичні роботи є важливим й водночас необхідним компонентом шкільної географічної освіти, обов'язковою складовою навчально-виховного процесу. Тематику й зміст необхідних для виконання практичних робіт відображено у навчальних програмах. Виконання програмних практичних робіт – специфічна для географії форма організації навчальної діяльності, своєрідний практикум, в якому органічно поєднуються мета, зміст, засоби й методичні прийоми.

Основною метою практичних робіт на уроках географії є закріплення на практиці й поглиблення набутих учнями теоретичних знань та формування в них ключових у системі шкільної географічної освіти умінь і навичок. Виходячи з цього можна виділити такі основні завдання практичних робіт з географії у 6–10 класах:

- навчити учнів правильно користуватися географічними приладами та засобами вимірювання й фіксації різних природних процесів та явищ (нівеліром, метеорологічними приладами, компасом, планшетом тощо);

- закласти навички прийомів роботи з географічними картами (читати легенду карти, знаходити й демонструвати об'єкти географічної номенклатури, зіставляти, порівнювати між собою різні тематичні карти, характеризувати за допомогою карти відповідні об'єкти, процеси, явища тощо);

- сформувати вміння й навички роботи з контурними картами (правильно наносити й підписувати різні географічні об'єкти або райони поширення процесів і явищ, використовувати систему умовних позначень тощо);

- закріпити вміння розв'язувати географічні задачі (на визначення та переведення масштабу карт, вимірювання відстаней, визначення географічних координат об'єктів, розрахунки щодо поясного й місцевого часу, ресурсозабезпеченості тощо);

- розвинути вміння аналізувати характеристики природних та господарських об'єктів, процесів і явищ на прикладі своєї місцевості (фенологічні спостереження, календар погоди, опис об'єктів, складання планів, встановлення взаємозв'язків між компонентами природи, дослідження ґрунтового профілю, екологічного стану тощо);

- удосконалити навички опрацювання та обробки статистичних даних і фактичних матеріалів;

- розвинути вміння характеризувати та порівнювати географічні об'єкти і явища за типовими планами (характеристика річки, типів клімату, природних зон, природних комплексів, видів забруднення, галузей господарства, економічних районів, країн світу тощо);

- навчити виявляти загальні географічні закономірності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й залежності, робити висновки та складати прогнози;

- закласти основи графічної грамотності (побудова графіків, секторних діаграм, складання схем та картосхем, заповнення узагальнюючих таблиць, креслення схематичних малюнків);

- розвивати елементи логічного й теоретичного мислення та творчі здібності школярів (шляхом порівняльного аналізу, класифікації, узагальнення та систематизації навчальної інформації);

- сформувати вміння працювати з додатковими джерелами географічної інформації (хрестоматіями, довідниками, енциклопедіями, електронними навчальними посібниками, інтернет тощо).

Практичні роботи мають значний виховний та моральний вплив на розвиток особистості учня: привчають до самостійної розумової праці, правильного та акуратного оформлення результатів практичної роботи, закладають певні правила поведінки (під час виконання робіт на місцевості), формують риси індивідуальної та колективної (за умов

групової навчальної діяльності) відповідальності, розвивають почуття власної значущості й гідності, формують основи екологічної культури.

Багато вчителів географії постійно відчують труднощі в організації практичних робіт та виділення критеріїв їх оцінювання. Адміністрація освітніх установ вимагає суворої регламентації діяльності вчителя, фіксації виконання програмних практичних робіт колонкою відміток у класних журналах.

З огляду на конкретні педагогічні умови освітньої установи та контингент учнів, регіональну специфіку, вчителю надається право планувати систему практичних робіт з метою оптимізації вимог діючих програм з географії в частині «Практичні роботи».

Всі практичні роботи можна поділити на навчальні, тренувальні, підсумкові.

Навчальні роботи виконуються під керівництвом вчителя, який пояснює послідовність дій, показує зразок виконання і формулює завдання для первинного закріплення дій учнями. *Тренувальні роботи* націлені на відпрацювання, вдосконалення та корекцію умінь. Ці роботи виконуються на уроці під контролем вчителя, або у формі домашнього завдання, результати якого відстежує вчитель. *Підсумкові роботи* виконують контролюючу функцію. Вони здійснюються школярами з найбільшим ступенем самостійності. Їх завдання розраховані на перенесення засвоєних умінь і дій в умови, подібні з повчальними і тренувальними роботами, або в нові умови. Саме тому результати підсумкових робіт можуть бути порівняні з результатами контрольних робіт і фіксуватися колонкою відміток у класних журналах. Результати навчальних і тренувальних робіт виставляються за бажанням учнів, але враховуються педагогом для організації навчального процесу на наступних уроках.

Програма курсу задає напрямок змісту практичних робіт. У зв'язку з цим вчителю географії рекомендується виділити у змісті примірної програми практичні роботи, які носять навчальний і тренувальний характер, і роботи - підсумкового характеру. Учитель на її основі планує їх у навчальному процесі, враховуючи ступінь навченості школярів. У робочій програмі (календарно-тематичному плануванні) необхідно відобразити зміст і вид практичних робіт (за ступенем навченості).

Існують і інші підходи до класифікації практичних робіт з географії. Їх можна згрупувати за такими ознаками:

- за відображенням у змісті навчальних програм;
- за дидактичною метою;
- за місцем проведення;
- за обладнанням (необхідністю забезпечення роздатковим матеріалом);
- за тривалістю (часом, який відводиться для виконання роботи);
- за формою організації навчальної діяльності учнів;
- за оформленням результатів;
- за способом перевірки та оцінювання;
- за ступенем проблемності та проявом творчих здібностей.

Відображення в змісті чинних навчальних програм. За цим показником розрізняють практичні роботи програмні (обов'язкові для планування та виконання) та позапрограмні (додаткові, які вчитель планує і проводить на власний розсуд, враховуючи попередній досвід роботи, рівень підготовки класу та наявну матеріально-технічну базу школи або місцевості її розташування).

Дидактична мета. Кожна практична робота має конкретну мету й завдання щодо її проведення. Мета роботи враховує специфіку змісту географічного курсу та вікові особливості школярів. Найчастіше дидактична мета практичних робіт з географії спрямована на закріплення знань з нової теми, узагальнення та систематизацію знань, їх розширення та поглиблення, формування практичних умінь і навичок, застосування набутих знань у нових умовах. Перед виконанням практичної роботи вчитель обов'язково звертає увагу учнів на її мету або значення. З появою робочих зошитів учня (практикумів, навчальних комплексів) до кожної практичної роботи чітко формулювалася мета, з якою учні можуть ознайомлюватися самостійно або за вказівкою вчителя.

Місце проведення. Залежно від змісту та завдань практичні роботи можуть виконуватися в класі (кабінеті географії), на місцевості, на географічному майданчику (за його наявності та відповідного оснащення) або вдома. Більшу частину практичних робіт учні виконують на уроці в класі.

Частина практичних робіт (наприклад, позначення об'єктів географічної номенклатури на контурних картах) може плануватися як домашнє завдання. В окремих випадках, якщо учні не встигли виконати практичну роботу в класі, можна запропонувати доопрацювати її вдома. Однак при цьому виникає проблема щодо об'єктивності оцінки результатів виконання практичної роботи (на предмет самостійності).

Обладнання (необхідністю забезпечення роздатковим матеріалом). Практичні роботи з географії можуть передбачати додатковий роздатковий матеріал для їх виконання або не передбачати їх. Більша частина програмних практичних робіт не потребує забезпечення учнів роздатковим матеріалом. Насамперед це стосується робіт з контурними картами, аналітичних завдань щодо аналізу географічних об'єктів за тематичними картами атласу, складання фізико- та економіко-географічних характеристик та порівняння об'єктів за типовими планами тощо. Однак майже в кожному курсі шкільної географії є практичні роботи, для проведення яких необхідно мати відповідне матеріальне забезпечення. Наприклад, колекції гірських порід і мінералів, гербарії, статистичні матеріали, географічні довідники, нівеліри, компаси, планшети тощо.

Перед проведенням практичних робіт з використанням роздаткового матеріалу вчителю необхідно завчасно перевірити їх якість та кількісний склад (на предмет організації індивідуальної чи групової роботи учнів). Якщо роздаткового матеріалу або приладів немає, слід замінити завдання або не проводити цю практичну роботу взагалі.

Тривалість (час, який відводиться для виконання роботи). Залежно від мети і конкретних завдань практичні роботи можуть плануватися на весь урок, частину уроку (від 10—15 до 20—25 хвилин) або навіть на два спарені уроки (якщо школа має таку модель навчання). Більшість практичних робіт за своєю тривалістю розраховані на частину уроку і мають проводитися для закріплення теоретичного матеріалу з нової теми. За умов вдалого інструктування та розподілу класу на варіанти або групи можна значно прискорити виконання практичних завдань і перевірити результати роботи одразу на уроці. Якщо передбачені завдання не виконано більшістю учнів класу, варто створити можливість школярам завершити роботу вдома та перевірити результати її виконання на

наступному уроці. Окремі комплексні практичні роботи (на зразок позначення об'єктів географічної номенклатури під час вивчення оболонки Землі, океанів, материків) учитель має право поділити на логічні частини і за складеним календарно-тематичним плануванням проводити їх не на одному, а на різних уроках тематично відповідними порціями.

У кожному класі передбачено проведення, як мінімум, однієї-двох практичних робіт, на виконання та оформлення яких слід відводити цілий урок. Прикладами можуть бути:

- практичні роботи на місцевості;
- складання за результатами спостережень графіка температур, діаграми хмарності та опадів, рози вітрів за певний період (6 клас);
- складання комплексної порівняльної характеристики двох океанів (7 клас);
- складання фізико-географічної характеристики великих природних комплексів України (8 клас);
- складання схеми галузевої структури промисловості України та аналіз її сучасних змін (9 клас);
- складання порівняльної економіко-географічної характеристики двох країн з різних регіонів світу (10 клас).

Наведені в переліку практичні роботи мають значні за обсягом аналітичні завдання, які потребують від учня теоретичних узагальнень та власних висновків. За дидактичною метою це будуть повноцінні уроки - практикуми (формування практичних умінь і навичок). Такі роботи потребують обов'язкової перевірки та індивідуального оцінювання з боку вчителя.

Форма організації навчальної діяльності учнів. Залежно від змісту та завдань практичні роботи з географії можуть бути фронтальні, групові або індивідуальні. Практичні роботи з позначення та підписування відповідних об'єктів географічної номенклатури на контурній карті мають фронтальний характер. Адже всім без винятку учням необхідно засвоїти й уміти показувати на тематичних географічних картах чітко визначений у змісті навчальних програм перелік об'єктів. Для більшості практичних робіт слід застосовувати групову форму навчальної діяльності школярів. З цією метою клас поділяють на певну кількість груп (лабораторій, бригад, варіантів). Розподіл учнів на групи вчитель здійснює в межах інструктажу перед виконанням практичної роботи. Слід також заздалегідь підготувати спектр варіативних завдань (у разі необхідності), інструктивні картки та додатковий роздатковий матеріал. Групову роботу можна ефективно використовувати під час комплексної характеристики географічних об'єктів, процесів і явищ, для порівняльного аналізу, визначення географічних координат, розв'язування задач, у процесі обробки статистичних матеріалів, а також під час виконання робіт на місцевості. За наявності малокомплектних класів (до 10—15 учнів) для виконання окремих практичних робіт можна пропонувати індивідуальні завдання чи об'єкти для аналізу або характеристики. При цьому слід враховувати зростання витрат часу на перевірку результатів таких робіт.

Оформлення результатів. Кожна практична робота з географії потребує відповідного оформлення результатів її виконання в письмовій формі. Конкретними результатами програмних практичних робіт найчастіше є:

- заповнені календарі погоди, контурні карти, узагальнюючі таблиці;
- побудовані графіки, секторні діаграми;
- складені плани місцевості, карстосхеми, структурні схеми;

- письмові характеристики географічних об'єктів, порівняльні характеристики;
- розрахункові задачі з відповідним оформленням;
- визначені та зафіксовані географічні координати певних об'єктів;
- складені у письмовій формі висновки або прогнози.

Більшість практичних робіт мають комплексний характер щодо оформлення результатів. Наприклад, учням пропонується певний перелік завдань з відповідним алгоритмом для їх виконання (заповнення таблиці, складання схеми або картосхеми, побудова секторної діаграми тощо), після реалізації яких за одержаними результатами необхідно зробити конкретні висновки.

Перед виконанням практичної роботи вчитель звертає увагу учнів на особливості її оформлення. У 6—7 класах акцентується увага на правилах позначення та підписування відповідних об'єктів географічної номенклатури на контурних картах. У разі виконання не відомих раніше учням практичних завдань необхідно пояснити основні принципи оформлення результатів роботи: акуратність, лаконічність, логічність, самостійність узагальнень і висновків тощо. Якщо учні вперше будують графіки або секторні діаграми, слід запропонувати їм оптимальний масштаб для виконання графічних зображень, пригадати відомі з уроків математики прийоми роботи та розрахункові дії. Під час проведення робіт на місцевості вчителю обов'язково слід пояснити учням, що і як фіксувати в польовому щоденнику (блокноті) для подальшої обробки результатів спостереження та їх узагальнення.

Спосіб перевірки та оцінювання. Результати виконання практичних робіт необхідно систематично перевіряти не тільки з метою їх оцінювання, а й для виявлення труднощів і типових помилок, що при цьому виникають. Далеко не кожна програмна практична робота з географії потребує обов'язкової фронтальної перевірки з фіксацією індивідуальної оцінки за її виконання всім учням класу. У більшості випадків правильність виконання практичних завдань перевіряється безпосередньо на уроці. При цьому оцінки виставляються найбільш активним учням, які першими якісно виконали й грамотно пояснили результати практичної роботи. За таких умов усі учні класу мають можливість одразу перевірити та доопрацювати роботи (внести корективи, зробити виправлення помилок або відповідні доповнення).

Лише після проведення комплексних практичних робіт, що розраховані на весь урок, кінцевою метою яких є узагальнення та висновки, вчителю слід зібрати робочі зошити (практикуми, контурні карти) для перевірки та обов'язкового оцінювання відповідних матеріалів. На наступному уроці бажано оголосити результати перевірки і, якщо це необхідно, проаналізувати якість виконання роботи класом загалом та здійснити аналіз типових помилок.

Ступінь проблемності та вияв творчих здібностей. За цією ознакою практичні роботи з географії умовно можна поділити на переважно репродуктивні, частково-пошукові й дослідницькі. До першої категорії належать роботи з позначення географічних об'єктів на контурних картах, креслення тематично відповідних картосхем, розрахунки статистичних показників за поданими формулами тощо. У змісті більшості програмних практичних робіт передбачені частково-пошукові завдання, які потребують від учня аналізу теоретичного матеріалу підручника з географії, тематичних карт атласу, статистичних даних з метою пошуку й відбору необхідної інформації, її узагальнення та систематизації.

У кожному класі заплановані окремі практичні роботи, що мають дослідницький характер і спрямовані на розвиток творчих здібностей учнів. Прикладами таких робіт є:

- виявлення взаємозв'язків між компонентами природи своєї місцевості (6 клас);
- визначення основних видів забруднення навколишнього середовища та встановлення джерел їх надходження (7 клас);
- аналіз закономірностей поширення ґрунтів на території України (8 клас);
- визначення позитивних і негативних рис економіко-географічного та геополітичного положення України (9 клас).

Виконуючи згадані практичні роботи, учні мають творчо застосувати здобуті теоретичні знання у нових навчальних ситуаціях, продемонструвати загальну ерудицію, вміння використовувати міжпредметні зв'язки, робити аналітичні висновки і складати прогнози.

У нових навчальних програмах з географії загалом заплановано 47 практичних робіт, з них:

6 клас – 14;

7 клас - 12;

8 клас - 7 ;

9 клас - 10;

10 клас – 4 практичні роботи (рівень стандарту).

Для навчально-методичного забезпечення виконання практичних робіт розроблено і надруковано практикуми з географії для учнів 6 - 10 класів, рекомендованих МОН України. Серед них найбільш ефективними є зошити-практикуми авторів Стадника О.Г., Гільберг Т.Г., Гілецького Й.Р., Бойко В.М.

Кожна конкретна практична робота має свою специфіку щодо її виконання і потребує від педагога відповідної підготовки. При цьому слід враховувати вікові особливості школярів, рівень підготовки класу, сформованість в учнів тих чи інших прийомів роботи, умінь або навичок, рівень матеріально-технічного забезпечення кабінету географії та школи в цілому.

Серед загальних методичних рекомендацій щодо організації та проведення практичних робіт в шкільних курсах географії можна назвати такі:

- обов'язкове проведення вчителем відповідного інструктажу перед виконанням роботи, під час якого слід звернути увагу учнів на її мету, обладнання та завдання; необхідності поділити клас на варіанти або групи; проаналізувати зміст кожного завдання та пояснити систему оформлення результатів їх виконання (у разі потреби записати на дошці зразок або запропонувати умовні позначення та скорочення); акцентувати увагу на змісті висновків; зазначити час, що відводиться на виконання роботи; пояснити процедуру перевірки та оцінювання її результатів; з'ясувати в учнів, що їм не зрозуміло та відповісти на запитання школярів, які виникають у ході роз'яснень;

- у процесі виконання учнями практичних завдань учитель уважно спостерігає за їх навчальною діяльністю; у разі потреби надає індивідуальні або групові консультації; періодично проходить між рядами з метою здійснення поточного контролю результатів роботи; за умови виникнення ускладнень та труднощів допомагає спрямувати пошукову роботу учнів у правильне русло;

- за умови фронтального виконання учнями практичних завдань бажано заохочувати додатковими балами школярів, які першими правильно розв'язали завдання і відповідно оформили результати практичної роботи;

- якщо передбачено перевірку та оцінювання результатів практичної роботи в усіх учнів класу, вчитель збирає зошити (контурні карти або листи-заготовки) після завершення часу, що був відведений на її виконання; для робіт, не запланованих для

обов'язкового фронтального оцінювання, перевірка результатів відбувається одразу на уроці шляхом індивідуального або групового опитування;

- для виконання практичних робіт на місцевості слід провести з учнями додаткову бесіду про правила поведінки (у школі, на маршруті); призначити з відповідальних учнів помічників; розподілити між школярами обладнання або прилади; зробити акцент на фіксації необхідної інформації у польових щоденниках тощо.

Перевіряє і оцінює практичні роботи вчитель на власний розсуд – у всіх учнів класу чи вибірково. Результати фіксуються у класному журналі в колонці під датою. У правій стороні журналу пишеться тема уроку, вказується номер і тема практичної роботи.

У кожному семестрі обов'язково оцінюється дві практичні роботи, які визначає вчитель. У шостому класі навчальною програмою з географії передбачене систематичне спостереження учнів за погодою. Тому доцільно двічі на рік виставляти бали учням за ведення календаря погоди і враховувати їх при семестровому оцінюванні. Головним критерієм оцінки за ведення календаря погоди є осмислене розуміння учнями складних взаємозв'язків між окремими елементами клімату, самостійність та охайність оформлення результатів спостережень.

В даний час досить гострою проблемою для вчителів географії є проблема нормування практичної діяльності учнів і виділення часу для її проведення на уроці, особливо у **профільних класах**. Програмою передбачено виконання 57 практичних робіт, що становить 32% навчальних годин.

Ефективній реалізації практичної складової навчальної програми належить «Практикуму» (11 клас, автори: Гільберг Т., Довгань А., Паламарчук Л.).

Для проведення практичних робіт у профільних класах доцільно виділяти цілий урок. Такі уроки проводяться як уроки-практикуми, за дидактичної мети орієнтовані на навчання прийомам і способам дій, їх систематизацію та узагальнення, перевірку (контроль) рівня оволодіння школярами певними вміннями.

Організація роботи школярів повинна підкорятися чітко заданій меті, сформульованій на мові дій учнів, що сприяє активізації роботи учнів. Завдання для практичних робіт можуть мати різні форми: удосконалення навичок роботи з картографічним матеріалом (нанесення географічних об'єктів на контурну карту, робота з електронними картами), географічними джерелами інформації, розв'язання географічних задач тощо; практичні роботи дослідницького і творчого характеру (складання картограм, картодіаграм, маршрутів, комп'ютерних презентацій, схем, характеристик географічних об'єктів, виявлення закономірностей, написання есе, оцінка статистичних показників, суспільних явищ, складання прогнозів, проведення міні-досліджень).

Обов'язковою умовою ефективної практичної діяльності виступає організація роботи з навчально-методичним комплектом курсу (підручники, атласи, робочі зошити з друкованою основою, зошити-тренажери тощо), оскільки засвоєні прийоми роботи учні

переносять на інші джерела знань. Сучасні НМК містять системи завдань (вправ), складність яких наростає поступово.

Якісне формування географічних умінь школярів неможливо без їх відпрацювання в умовах реальної місцевості. Це вимагає організації спостережень, практичних робіт на місцевості, в умовах «зеленого» класу.

З метою становлення суб'єктності учнів до процесу практичної діяльності слід адаптувати сучасні педагогічні технології (диференційованого навчання, проектної діяльності тощо), інформаційні та комунікаційні технології, використовувати ігрові елементи, творчі завдання з метою активізації самостійної пізнавальної діяльності учнів. Після проведення ряду практичних робіт доцільно організувати виставку варіантів творчого вирішення поставлених завдань.

Обов'язковою умовою є *перевірка та оцінювання результатів практичних робіт*, оскільки оцінка виконує мотиваційну, контролюючу і коригуючу функції. Значна кількість практичних робіт не потребують письмової перевірки, так як проводяться у формі семінарських занять, представлення (захисту) групових проектів, конференцій, «круглих столів», дискусій (25%). Оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається на уроці.

Всі програмні практичні роботи підсумкового характеру повинні бути оцінені і виставлені в журнал (приблизно 8-10 робіт в семестр). Роботи навчального і тренувального характеру є моніторинговою формою атестації учнів, їх результати діагностичні.

Вчителю необхідно визначити критерії оцінок для кожної практичної роботи, оскільки зміст робіт різний і не може бути підпорядкований загальним вимогам оцінювання. Неможливо оцінювати рівень оволодіння прогностичних умінь і вмінь, складати географічні описи за одними і тими ж нормами. Важливо враховувати, наскільки кожен учень опанував уміння, тобто здійснювати індивідуальний підхід не тільки до організації навчання, а й до визначення його результатів.

Практичні роботи. Географія України. Практичне заняття № 1

Тема: Географічне положення і кордони України.

Мета: Визначити особливості географічного положення країни, надати фізико-географічну оцінку її кордонів.

Обладнання: настінні карти: Фізична карта півкулі, Фізична карта України, Атлас природніє условия и естественніє ресурси України, атлас Запорізької області, шкільний атлас.

Література: Сиротенко А., Чернов Б., Плахута В. Географія України. К., 1994; Чернов Б. Фізична географія України. Переяслав-Хмельницький. Вид-во КДПУ, 1993; Маринич О. Фізична географія Української РСР. К., Рад. школа, 1982; Географічна енциклопедія України в III томах. К., «Українська Радянська Енциклопедія», 1989; Заставний Д. Географія України. К., 1994.

Вивчення загальних рис фізико-географічних умов України слід розпочинати з ознайомлення з особливостями географічного положення (компактність території, чіткі природні кордони, рівнинна поверхня, омивається морями, помірний кліматичний пояс):

- на якому материку і в якій частині світу знаходиться територія;
- розташування території стосовно екватора і початкового меридіану (вказати відстань до початкового меридіану і екватора від крайніх точок України в градусах і кілометрах);
- з якими країнами межує;
- якими океанами, морями і затоками омивається, та притоками відділяється;
- які річки (озера) перетинають лінію кордону;
- вказати географічні координати крайніх точок і столицю;
- охарактеризувати загальну конфігурацію території;

Практичні роботи

Завдання 1. За глобусом, картою півкуль та картосхемою підручника визначити послідовно фізико-географічне положення материка Євразії і території України.

Завдання 2. Нанести на контурну карту кордони України, визначити природні рубежі та крайні точки.

Західні кордони: Білоруське Полісся, р. Буг, вис. Розточчя, Українські Карпати, р. Уж, р. Латориця, Притисненська низовина, р. Тиса, р. Сирет, р. Прут, р. Дністер, виж. Буджак, Кілійське гирло Дунаю, с. Білкове.

Крайня точка: с. Соломонове поблизу м. Чоп Закарпатської області, географічні координати _____

Східні кордони: відроги Середньоросійської височини, р. Клевень, р. Сейм, р. Псел, р. Ворскла, р. Сіверський Донець, р. Оскол, р. Айдар, Донецький кряж, р. Міус.

Крайня точка: с. Червона Зірка Луганської області, географічні координати _____

Північні кордони: Білоруське Полісся, р. Прип'ять, р. Стир, р. Горинь, р. Уборть, р. Дніпро, р. Сож, р. Десна.

Крайня точка: с. Грем'яч Новгород-Сіверського району Чернігівської області, географічні координати _____

Південні кордони: Чорне та Азовське моря, Керченська затока

Крайня точка: мис Сарич Автономної Республіки Крим, географічні координати _____

Географічний центр України: селище Добровеличівка Кіровоградської області, географічні координати _____

Завдання 3. Визначте протяжність території України з заходу на схід по 50 паралелі та з півночі на південь по 34 меридіану у градусах і кілометрах (довжина 1 градусу по 50 широті становить 71,68 км, а довжина 1 градусу по меридіану - 111,3 км).

- визначити протяжність території в кілометрах і градусах з півночі на південь вздовж меридіану 34° та із заходу на схід вздовж паралелі 50° пн. ш.;
- визначити географічний центр України та його координати і центр Європи;
- вказати загальну площу території та протяжність кордонів;
- вказати у скількох і яких саме годинних поясах знаходиться регіон;
- охарактеризувати приналежність території до певних природних комплексів (фізико-географічних поясів, країн, зон, підзон).

Вихід території до Чорного та Азовського морів має значення для зв'язків з районами Північного Кавказу і Закавказзя та іноземними державами.

Україна характеризується значною різноманітністю природних умов і багатими природними ресурсами. За розмірами території Україна займає перше місце серед усіх країн Західної Європи.

Питання до самостійної роботи

1. Назвіть основні особливості географічного положення території України. Яке значення для України мають морські кордони?
2. Яку роль у розвитку економіки і культури Київської Русі відіграв шлях «із варяг у греки»? Де проходив цей шлях? Які країни зв'язував? (Балтійське море, р. Нева, Ладозьке озеро, р. Волхов, оз. Ільмень, р. Ловать, волоком до р. Західна Двіна, волоком до р. Дніпро, Чорне море).
3. Чому вивчення природи і господарства кожної держави починається з її географічного положення?
4. Які зміни у географічному положенні України відбулись протягом ХХ ст. Оцініть з політичного та економічного погляду сучасні кордони нашої держави.
5. Як впливають на розвиток господарства України залізничні та автомобільні магістралі, що перетинають її територію?

Завдання 4. Розміри нашої держави визначають значну протяжність її сухопутних і морських кордонів - 7590 км. Це становить більш 1/6 земного екватору. Яка частина кордонів України припадає на суходіл, якщо берегова лінія становить 1959 км? Запам'ятайте ці величини.

Завдання 5. Порівняйте фізико-географічне положення України і Казахстану за схемою.

Показники	Україна		Казахстан	
	Подібності	Відмінності	Подібності	Відмінності
Розташування в широтах				
Положення відносно океанів				
Конфігурація				
Компактність				

Практичне заняття № 2

Тема: Геологічна будова території України.

Мета: Скласти уявлення про основні етапи геологічного розвитку території України та тектонічні структури регіону. Показати їх значення в формуванні рельєфу і корисних копалин.

Обладнання: настінні карти: Фізична карта України, Тектонічна карта України, Тектонічна карта світу, Геологічна карта світу, Атлас природних умовий и естественних ресурсів України, атлас Запорізької області, шкільний атлас.

Література:

Жупанський Я., Пушкар І., Географія України. Тернопіль, 1997;

Чернов Б. Фізична географія України, Переяслав-Хмельницький, Вид-во КДПУ.-1993;

Заставний Д. Географія України. К., 1994.

Питання для самостійної роботи:

1. Назвіть основні етапи геологічного розвитку території України.
2. Яку роль відіграли великі зледеніння в формуванні природи краю?
3. Тектонічна структура території країни, її відображення в сучасному рельєфі.
4. Які відмінності в будові і режимі рухів платформених і геосинклінальних областей?

Практичні роботи

Завдання 1. На контурній карті України позначити відповідними умовними позначеннями (фоном) докембрійські, палеозойські, мезозойські, палеогенові, неогенові та антропогенні відклади.

Завдання 2. Нанести на контурну карту України такі геоструктурні елементи різного рангу:

1. Український щит
2. Галинсько-Волинська западина
3. Дніпровсько-Донецький авлакоген
4. Волино-Подільська плита
5. Донецька складчата область
6. Закарпатська западина
7. Індоло-Кубанський прогин
8. Кримський мегантиклінорій
9. Передкарпатський прогин
10. Причорноморська западина
11. Скіфська плита

Завдання 3. Зробіть малюнок платформи. Умовними позначеннями розташуйте корисні копалини по поверхах (де рудні, а де нерудні).

Практичне заняття № 3

Тема: Тектоніка і сейсміка України.

Мета: Скласти уявлення про геотектонічний розвиток України. **Обладнання:**

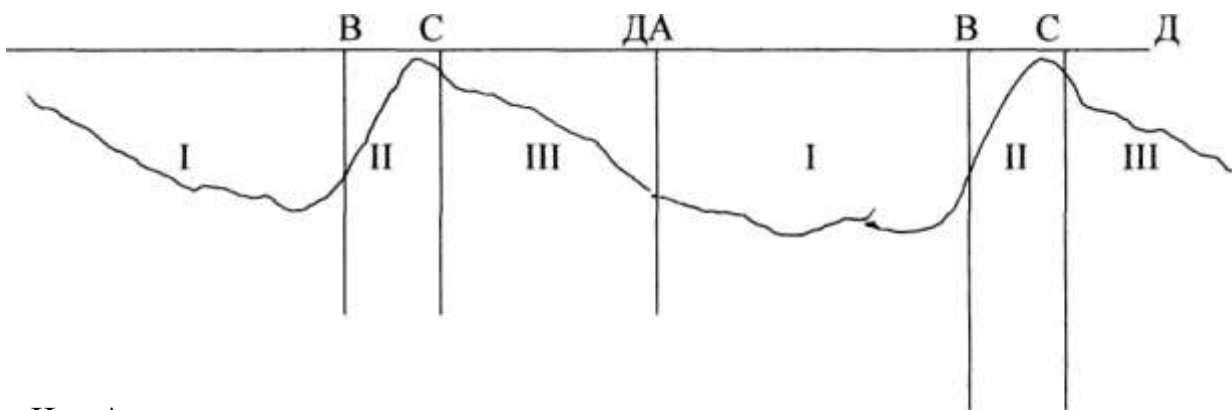
Фізико-географічний атлас материків (с. 194), фізична, геологічна і тектонічна карти України, Атлас Запорізької області, схема 12 підручника О. Маринича «Фізична географія України».

Питання для самостійної роботи:

1. Сформулювати поняття: щит, плита, синекліза, антиклінорій, блок, авлакоген, геосинклінальна зона, складчатість, монокліналь, мегантиклінорій, цикли складчатості.
2. Яка різниця в будові і режимі тектонічних рухів платформених і геосинклінальних областей?
3. В яких частинах території України почали розвиватись складчаті споруди?
4. Чим відрізняється тектонічна будова Українських Карпат і Кримських гір?

Практичні роботи

Завдання 1. Зробіть малюнок у зошиті. Поясніть причинно-наслідкові зв'язки у розвитку геосинклінали за часом і циклом.

Час А

Цикли:

I – осадо накопичення - еволюція

II – орогенезу – революція

III – руйнування – пенепелену.

Завдання 2. Укласти тектонічний профіль території України по лінії Ужгород – Великий Бурлук (або м.Валуйки). Атлас природних умов и естественних ресурсів України, ст. 36. Тектонічна карта.

Завдання 3. Укласти схему взаємного розміщення основних структурних елементів Українських Карпат та Гірського Криму. (За М.В. Муратовим.

Атлас природних умов и естественних ресурсів України, ст. 36.Тектонічна карта.)

Практичне заняття №4

Тема: Геоморфологічна будова і геоморфологічне районування України.

Мета: Набути наукових уявлень і знань про геоморфологічну будову України. Виявити основні чинники геоморфологічного районування. Визначити і вміти показати на карті України основні типи і форми рельєфу за походженням.

Обладнання: Атлас природних и естественних ресурсів України.

Література: Географічна енциклопедія України - III. - К., Укр. енци., 1993; Маринич О., Ланько А., Щербань М., Шищенко П. Фізична географія Української РСР. - К., 1982, с. 28-31;

Масляк П., Шищенко П, Географія України. - К.: Зодіак. - Еко 1996, с. 38-42; Пащенко В. О дифференциации ландшафтов Северо-Степного Приазовья. / Физическая география и геоморфология. - 1979 - Выш. 21, с. 79-88; Природа Українських Карпат / За ред.

Гренчука К. Львів, Вид-во Львів, університету, 1968;

Росльїй И., Кошик Ю., Палиенко З., Андрияш О., Грубин Ю. Геоморфология Украинской ССР. - К., 1990.

Питання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття: геоморфологічна будова, цокольні височини давніх платформ, акумулятивні рівнини молодих платформ, денудаційні рівнини, неотектонічні рухи.
2. Протилежність поглядів по деяким питанням плейстоценових зледенінь. Зміст концепції антигляціалізму.
3. Яке походження лесових відсоленень?
4. Яку роль відіграли морські трансгресії у формуванні природи країни?

Практичні роботи

Завдання 1. На контурну карту України нанести: фоном геоморфологічні області, штрихом геоморфологічні підобласті:

1. Область Азово-Придніпровської височини.

Підобласті:

- Придніпровська;
- Запорізька;
- Приазовська.

2. Область Придніпровської низовини.

Підобласті:

- Середньодніпровська - Деснянська;
- Ніжинсько - Золотоносівська;
- Полтавсько - Орільська.

3. Область Середньоруської височини (Південно-західні і західні схили).

4. Область Донецької височини.

Підобласті:

- Бахмут - Торецька;
- Донецький кряж;

5. Область Причорноморської низовини і рівнинного Криму.

Підобласті:

- Дністровсько - Бузька;
- Дунайсько - Дністровська;
- Бузько - Дніпровська;
- Дніпровсько - Молочанська;
- Приазовська;
- Кримська.

6. Область Українських Карпат.

Підобласті:

- Передкарпатська височина;
- Закарпатська низовина.

7. Область Кримських гір.

- Керченська рівнина.

Завдання 2. Виявити поширення основних типів і форм рельєфу за походженням. Систематизувати одержані результати у вигляді таблиці:

Геоморфологічні утворення	Розташування основних елементів	Чинники формування
Тектогенні		Деформація земної кори
Вулканогенні		Прояв вулканізму
Денудаційні		Робота води, вітру, льоду
Водно - ерозійні		Річкові долини, балки, яри
Морські абразивні останці		Руйнування берегів хвилями
Морські акумулятивні		Коси, пісок, галька
Льодовикові		Троги, кари, цирки
Карстово — суфозійні		Печери, поди
Гравітаційні		Обвали, осипи, оповзні
Еолові		Вітер дюни, бархани

Практичне заняття № 5

Тема: Корисні копалини України.

Мета: Знати розміщення корисних копалин та їх географію. Уміти показувати найважливіші родовища корисних копалин, вивчити їх класифікацію.

Література: Географія України за ред. Я. Жупаєського. Тернопіль, 19974 Фізична географія Української РСР за ред. О.М. Маринича Київ, 1982. Атлас природних и естественных ресурсов УССР.

Питання для самостійної роботи

1. Чим можна пояснити багатство України корисними копалинами?
2. Як можна класифікувати корисні копалини України?
3. Яку мінеральну сировину Україна експортує за кордон?
4. В чому проявляється зв'язок між корисними копалинами і природними умовами?
5. Походження і використання корисних копалин.
6. Що відносять до фізичних властивостей мінералів.

Практичні роботи

Завдання 1. Встановити зв'язки між тектонічними структурами, формами рельєфу та корисними копалинами за тектонічною та фізичною картами України. Зробити висновки.

Завдання 2. Вивчити класифікацію мінеральних ресурсів України та особливості їх походження. Пояснити значення мінеральних ресурсів в господарстві України.

Завдання 3. На контурну карту України нанести основні родовища рудних, паливних та неметалевих корисних копалин.

Завдання 4. Скласти короткий опис Білозерського залізнорудного району та Токмацького марганцеворудного району Запорізької області за планом:

- ✓ географічне розташування стосовно природних та адміністративних відділів;
- ✓ стратиграфія, назва мінералів, хімічна характеристика;
- ✓ господарське значення.

При виконанні завдання можна користуватися «Географічною енциклопедією України» 1 та 2 томами. Київ 1989 рік.

Практичне заняття № 6

Тема: Клімат України.

Мета: Вивчити поняття «клімат». Показати вплив клімату на компоненти природи. Пояснити значення клімату України.

Література: Фізична географія УРСР, Київ Вища школа, 1982; Метеорологія і кліматологія для географічних факультетів, Л.: 1963; Хромов С.П. Климатология Советского Союза, Л-д, 1970; Географічна енциклопедія України, т. 2, 1989.

Клімат України слід вивчати за такою схемою:

- характеристика основних кліматоутворюючих факторів;
- аналіз кліматичних умов за елементами;
- характеристика сезонів року;
- кліматичне районування;
- господарська оцінка.

До основних кліматоутворюючих факторів належать сонячна радіація, атмосферна циркуляція, умови підстилаючої поверхні. їх необхідно глибоко аналізувати, бо вони

зумовлюють формування клімату, розподіл кліматичних елементів, внутрішні природні відмінності.

При вивченні розподілу сонячної радіації по території України слід звернути увагу на її залежність від географічної широти. Треба ознайомитися з картосхемами атласу, де показаний розподіл сумарної середньорічної сонячної радіації та радіаційного балансу. Треба знати як і чому змінюється радіаційний баланс в окремі сезони року, чому в весняний, літній та осінній сезони радіаційний баланс додатний, а взимку - від'ємний.

Треба знати особливості циркуляційних процесів над територією України (повторюваність повітряних мас, циклонічну діяльність, вплив Сибірського та Азорського максимумів) та їх кліматоутворюючу роль.

Значний вплив на формування клімату, особливо західної частини України, мають повітряні маси, що надходять з Атлантичного океану. Характерним є часте проходження атлантичних циклонів, що приносять похмуру погоду, опади, потепління взимку, похолодання влітку. Циклони з Атлантики захоплюють переважно північну половину України. Для південної половини характерний більш антициклональний режим погоди.

Під впливом середземноморських та чорноморських циклонів знаходиться південне узбережжя Криму та в меншій мірі приморські території України.

Взимку та в перехідні сезони року значне похолодання може бути пов'язане із вторгненням арктичного повітря. Більш часто морозна безхмарна погода зумовлена впливом Сибірського антициклону. Суха, жарка погода в літній час встановлюється під впливом відрогів Азорського максимуму або залежить від надходження тропічних повітряних мас з південного сходу. Вплив Азорського і Сибірського максимумів слід приймати до уваги і при вивченні розділу тиску повітря. Відомо, що Сибірський антициклон в зимовий час, а Азорський в літній час досягають території України своїми відрогами, що простягаються в широтному напрямі по лінії Кишинів - Дніпропетровськ - Луганськ. На північ і південь від осі тиск понижується Вісь високого атмосферного тиску (вісь Воєйкова) є вітророздільною лінією Потрібно знати, які системи вітрів панують на північ та південь від неї.

Кліматоутворення залежить також від умов підстилаючої поверхні - рельєфу, характеру рослинності, наявності снігового покриву та ін. Найбільша роль рельєфу в формуванні клімату в гірських районах (вертикальна кліматична зональність). Внаслідок значної протяжності території із заходу на схід та з півночі на південь в її межах чітко виражене наростання континентальності клімату в східному напрямі та широтна кліматична зональність. Лише на південному березі Криму, який з півночі захищають Кримські гори, клімат субтропічний середземноморського типу.

При аналізі кліматичних умов України слід розглянути основні кліматичні елементи: температуру повітря і його вологість, опади, випаровуваність та випаровування, хмарність, сніговий покрив.

Особливу увагу варто звернути на зміни кліматичних елементів за сезонами року та закономірності їх розподілу по території України. Необхідно уважно ознайомитися з таблицями розподілу кліматичних елементів на протязі року та зі схематичними картами ходу січневих та липневих ізотерм, розподілу опадів та ін. Треба знати і основні агрокліматичні показники та закономірності їх зміни в межах України.

При вивченні клімату слід ознайомитись з сезонною характеристикою клімату. Треба мати уявлення про характерні погодні процеси в основні сезони року та про можливі відхилення від норми. Характеристики сезонів року не повинні бути суто кліматичними, бажано, щоб вони включали і питання розвитку рослинності, зокрема особливості розвитку сільськогосподарських рослин, залежно від погодних умов (умови перезимівлі,

вегетації та ін.), а також питання господарської діяльності людини в окремі пори року (обробіток ґрунту, сівби, догляд за культурами, збирання врожаю та ін.).

При вивченні кліматичного районування слід відзначити, що у зв'язку зі значною протяжністю природних зон України кліматичні умови їх західних та східних частин значно відрізняються, тому що в межах зон виділяють кілька кліматичних районів. В окремі кліматичні райони виділені гірські території та деякі суміжні з ними простори. На схемі агрокліматичного районування виділяють три зони, які поділяють на райони. Карпати і Крим виділені в окремі райони, кожен з яких поділений на 3 підрайони.

При вивченні господарської оцінки клімату слід відзначити всі позитивні і негативні риси клімату, підкреслити значення кліматичних меліорацій, приділити увагу боротьбі з негативними рисами клімату та вивчити вплив клімату на діяльність людини.

Питання для самостійної роботи

1. Що зветься індексом сухості?
2. Кого із українських кліматологів ви знаєте?
3. Чим пояснити, що клімат України відрізняється від клімату Росії?
4. Яке значення має клімат для розвитку господарства і діяльності людини?
5. Для чого потрібна шкільна географічна ділянка?

Практичні завдання

Завдання 1. Користуючись літературними джерелами і атласом України виявити вплив компонентів природного середовища на клімат. Намалювати схему цього впливу.

Завдання 2. Проаналізувати кліматичні карти і виявити як міняється клімат на території України. Розкрити роль географічного положення у формуванні клімату.

Завдання 3. Нанести на контурну карту України переважаючі напрямки головних типів повітряних мас. Записати центри високого та низького тиску, показати вплив тиску на клімат України.

Завдання 4. Охарактеризувати основні фактори розподілу опадів.

Завдання 5. Охарактеризуйте клімат своєї місцевості. Покажіть як клімат впливає на стан людського організму. Критерії оцінки комфортного стану людини (температура, вітер, радіація, вологість повітря).

Практичне заняття № 7

Тема: Внутрішні та підземні води України.

Мета: Показати роль і значення внутрішніх та підземних вод для природи як елемент водного балансу.

Література: Фізична географія УРСР за ред. Маринича О.М.; Атлас України.

Питання для самостійної роботи

1. Як за допомогою карт визначити режим живлення, падіння і похил річок?
2. Які стихійні природні явища пов'язані з річками та як вести боротьбу з ними?
3. Які екологічні проблеми треба вирішувати у зв'язку зі спорудами штучних водосховищ?
4. Яке значення мають підґрунтові води для України і які закономірності в їх поширенні?
5. Як впливає на ґрунтові води зрошення і осушення земель?
6. Від чого залежить режим підґрунтових вод.

Практичні завдання

1. Нанести на контурну карту річки, озера, водосховища, затоки та лимани України.
2. Використовуючи фізичну карту України дати опис річок за планом.
3. Скласти схему водного балансу і вивчити роль і значення кожного компоненту.
4. На основі аналізу карт виявити структуру водних ресурсів і пояснити причини нерівномірного розподілу по території.
5. Намалювати в зошиті схему залягання різних типів підґрунтових вод.
6. Нанести на контурну карту головні артезіанські басейни України.
7. Обґрунтувати перспективи водокористування своєї місцевості.

Практичне заняття № 8

Тема: Ґрунти.

Мета: Вивчити як утворились ґрунти, виділити головні типи ґрунтів. Географія ґрунтів України.

Література:

Фізична географія Української РСР Київ, 1982 р. за ред. Маринича О.М., атлас для 8 класу, атлас України.

Питання для самостійної роботи

1. Яка роль меліорації в підвищенні родючості ґрунтів.
2. Назвіть причини, які призвели до деградації ґрунтів на Україні.
3. Які ви знаєте способи захисту ґрунтів?
4. Розкажіть якими якостями характеризуються каштанові ґрунти.
5. Кого із українських ґрунтознавців ви знаєте?

Практичні роботи

Завдання 1. Скласти структурну діаграму на якій показати структуру ґрунтів України в %:

65% - чорноземи;

17% - сірі лісові;

7% - дерново-підзолисті;

4% - каштанові;

8% - інші ґрунти.

Завдання 2. Зробити аналіз карти ґрунтів в атласі України. Виявити основні типи ґрунтів. Пояснити причини їх зміни на території України.

Завдання 3. Зробити опис чорноземних ґрунтів. Чітко вміти пояснити їх головні якості. Намалювати будову ґрунтів.

Завдання 4. Нанести на контурну карту основні типи ґрунтів України.

Практичне заняття № 9

Тема: Рослинність України.

Мета: Ознайомитись і вивчити рослинність України, її закономірності поширення. Висотна поясність в гірських районах.

Література: Фізична географія УРСР. Київ, 1982 р. за ред. Маринича О.М.; Український географічний журнал № 3 1994; Атлас для 8 класу, атлас України.

Питання для самостійної роботи

1. Чим зумовлено закономірності в поширенні рослинності на території і] в акваторії України?

2. У чому виявляються зональні (на рівнині) і вертикальні (поясні) відмінності в поширенні рослинних угруповань?
3. Які види рослин занесені до «Червоної книги України»?
4. Чому змінюється лісистість на Україні з півночі на південь, з заходу на | схід?
5. Які роботи проводяться на Україні по відновленню лісів?

Практичні роботи

Завдання 1. Накресліть схему впливу компонентів природи на рослинність.

Завдання 2. Зробити аналіз карти рослинності в атласі України стор. 128 по плану.

Завдання 3. Проаналізувати карту «Реліктові, ендемічні і рідкісні рослини» (ст.130).

Завдання 4. Скласти схему висотної поясності для Карпат і Кримських гір.

Практичне заняття № 10

Тема: Тваринний світ України.

Мета: Показати різноманітність тваринного світу, фактори, які впливають на його склад, а також його вплив на розвиток ППК.

Література: Фізична географія УРСР, Київ, 1982; Атлас України.

Приступаючи до вивчення цього розділу необхідно пам'ятати, що тваринний світ, як і рослинність перебуває в тісному зв'язку з іншими компонентами природного середовища. Окремі ландшафти мають властиву їм фауну.

В історичні часи тваринний світ України зазнав дуже великого впливу діяльності людини. Значна частина диких тварин зовсім зникла або зменшилась внаслідок прямого переслідування людиною (полювання) або зміни ландшафтних умов (вирубування лісів, розорювання степів та ін.).

При вивченні основних рис сучасного розміщення тварин перш за все необхідно відмітити приуроченість характерних груп тварин до основних ландшафтних зон і гірських територій. В межах кожної зони можна виділити характерні біотопи, які відзначаються певною фауною. Такими біотопами в Поліссі, наприклад, є соснові бори, мішані ліси, болота. Слід звернути увагу, що в межах Полісся в історичні часи значно поширились представники степової фауни, що зв'язано із знищенням лісів та розорюванням.

При вивченні тваринного світу лісостепу необхідно відмітити, що для його західної частини характерна наявність ряду західних видів. В східному напрямі разом зі зміною кліматичних умов західні види поступово зникають, а східніше Дніпра з'являються східні елементи.

Тваринний світ степової зони, як і вся його природа, найбільше змінився внаслідок діяльності людини.

Своєрідною фауною відзначається морське узбережжя і приморські солончаки. Фауна гірського Криму відзначається багатством видів, наявністю ряду форм, властивих Малій Азії, Закавказзю і Балканському півострову, що пов'язано з геологічною історією цієї території.

Фауна Карпат в основному представлена середньоєвропейськими лісовими видами і має в своєму складі як ендеміки, так і релікти.

При вивченні розділу необхідно не лише знати, які тварини поширені на Україні, а і звернути увагу на їх господарське значення, тобто перш за все виділити групи корисних і шкідливих тварин. Треба вміти пояснити, яку користь або шкоду приносять ті або інші види і які проводяться заходи охорони корисних тварин та заходи боротьби зі шкідниками.

Заслужують уваги й такі питання, як акліматизація, реакліматизація і розведення на Україні цінних звірів.

Питання для самостійної роботи

1. Назвати комах - шкідників садів.
2. Які тварини акліматизувались на Україні?
3. Скласти схему, на якій показати вплив людини на зменшення чисельності тварин?
4. Яке значення мають тварини у розвитку природних комплексів?
5. Які роботи ведуться в Асканії - Нова по збереженню і реакліматизації тварин?

Практичні роботи

Завдання 1. Виявити причини різноманітності тваринного світу і на схемі показати які причини впливають на його розміщення.

Завдання 2, Проаналізувати карту «Мисливсько-промислові звірі» (Атлас України, стор. 142), виявити їх розповсюдження і значення.

Завдання 3. Проаналізувати карту «Зоогеографічне районування». Нанести на карту кордони зоогеографічних провінцій і округів.

Завдання 4. Зробити аналіз карти «Охорона і збагачення фауни СНД» (Атлас СРСР, стор. 117).

Практичне заняття № 11

Тема: Рекреаційні ресурси України.

Мета: Показати як природні фактори впливають на здоров'я людей як треба вести профілактику захворювань.

Література: Фізична географія України. Київ, 1982; Атлас України; заповідники України.

Питання для самостійної роботи

1. Яке значення належить людині в розвитку природних комплексів?
2. Які роботи ведуться в Асканія-Нова по збереженню і реакліматизації тварин?
3. Які умови для здоров'я людей прийнято вважати комфортними?
4. Чому лікувальні природні ресурси ціняться більше інших ресурсів?
5. В чому проявляється дія лікувальної грязі?

Практичні роботи

Завдання 1. Скласти таблицю заповідників України і показати головні напрямки їх роботи.

Завдання 2. Проаналізувати карту «Лікувальні мінеральні води». Виявити розповсюдження головних типів води, їх класифікацію в залежності від рівня мінералізації.

Завдання 3. На основі аналізу карти «Лікувальні грязі» скласти таблицю, де показати райони поширення грязі і природні лікувальні комплекси.

Завдання 4. Виявити як відбувається лікування водою, сонцем, повітрям.

Завдання 5. На контурну карту нанести природні лікувальні комплекси України.

Практичне заняття № 12

Тема: Фізико-географічне районування України.

Мета: Вивчити основні поняття, що пов'язані з районуванням. Розглянути принципи і методи районування та ознайомитися з ландшафтами.

Література: Атлас природних умовий и естественних ресурсов Украинской ССР. -М. 1982;

Маринич О.М. Фізична географія України. - К. 2005; Природа української ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка, 1985; Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. - К. 1988.

Обладнання: Карти, атласи, підручники, зразки ґрунтів, гербарії.

Практичні роботи

Завдання 1. користуючись підручником Маринича О.М. (стор. 220) записати у зошиті та вивчити основні терміни, що пов'язані з поняттям «ландшафт».

Завдання 2. Намалювати карту «Фізико-географічне районування України», де показати фізико-географічні країни, зони та підзони.

Завдання 3. Описати будь-який природний комплекс свого краю за планом:

- географічне положення, межі;
- принципи виділення;
- найхарактерніші риси тектонічної будови і рельєфу, роль геоморфологічної будови в розвитку сучасних фізико-географічних процесів;
- особливості орографії у зв'язку з тектонікою;
- місцеві кліматичні особливості та основні агрокліматичні показники;
- основні риси поверхневого та підземного стоку; • відмінності ґрунтово-рослинного покриву області у зв'язку з геоморфологічними і місцевими гідрокліматичними умовами;
- провідні типи місцевостей, характер, спрямованість та інтенсивність фізико-географічних процесів в межах визначених типів місцевостей;
- місцеві заходи по найефективнішому господарському використанню природних ресурсів та по боротьбі з негативними явищами природи.

Завдання 4. Пояснити як людина змінила природні комплекси України. Навести приклади.

Завдання 5. Користуючись підручником Маринича О.М. (ст. 233-237) скласти таблицю «Історія дослідження фізико-географічного районування».

Завдання 6. Скласти схему взаємодії ландшафтоутворюючих факторів і компонентів географічної оболонки.

Питання для самостійної роботи

1. В чому полягає значення районування?
2. Які основні принципи районування?
3. Які існують взаємозв'язки і взаємозалежність між природними компонентами?
4. Наведіть приклади нерозумного втручання людини в природні комплекси України.

Завдання додому:

Вивчити принципи і методи фізико-географічного районування України, класифікацію ландшафтів та їх картографування. Дослідити зміни ландшафтів за історичний час.

ЛЕГЕНДА ДО КАРТИ

Східно-Європейська рівнина

Зона мішаних лісів

Поліський край

І. Область Волинського Полісся

Райони: 1. Верхньоприп'ятський

2. Нижньостирський

3. Любомльсько-Ковельський

4. Маневицько-Володимирецький
5. Колківсько-Сарненський
6. Туршсько-Рожищенський
7. Ківерцівсько-Цуманський
8. Костопільсько-Березнівський

II. Область Малеого Полісся

- Райони:* 9. Рава-Русько-Кам'янсько-Бузький
10. Радехівсько-Бродівський
 11. Смігівсько-Славутський
 12. Куликівсько-Бузький

III. Область Житомирського Полісся Райони: 13 Юіесівсько-Рокитнянський

14. Олевсько-Білокоровицький
15. Словечансько-Овруцький
16. Норинсько-Жерівський
17. Городницько-Ємільчинський
18. Коростенсько-Чоповицький
19. Корецько - Новоград-Волинський
20. Довбисько-Червоноармійський
21. Іршансько-Малинський
22. Барашвсько-Високогічанський
23. Черняхівський Коростшшвський

IV. Область Київського Полісся

- Райони:* 24. Руднянсько-Вільчанський
25. Чистогалівсько-Корогодський
 26. Нижньоприп'ятський
 27. Нижньоузський
 28. Народицько-Іванківський
 29. Нижньотетерівський
 30. Здвизько-Ірпінський

V. Область Чернігівського Полісся

- Райони:* 31. Любецько-Чернігівський
32. Замглайсько-Седнівський
 33. Добрянсько-Городнянський
 34. Корюківсько-Щорський
 35. Сосницько-Менський
 36. Коропсько-Батуриносський
 37. Дніпровсько-Нижньодеснянський
 38. Козелецько-Куликівський

VI. Область Новгород-Сіверського Полісся Райони: 39. Середньососнівсько-Ревненський

40. Холминсько-Костобобрівський
41. Понорницько - Новгород-Сіверський
42. Середнюдеоцісько-Нижньошосткинський
43. Ямпільсько-Середино-Будський

Зона широколистяних лісів

Західноукраїнський край

VII. Волинська височинна область

- Райони:* 44. Нововолинсько-Сокальський

- 45. Локачівсько-Торчинський
- 46. Олицько-Рівненський
- 47. Острозько-Гощанський
- 48. Горохівсько-Берестечківський
- 49. Повчансько-Мізоцький

VIII. *Розтоцько-Опільська горбогынна область.*

- Райони :50. Немирівсько-Брюховицький
- 51. Городоцько-Щирецький
 - 52. Миколаївсько-Бережанський
 - 53. Гологірський
 - 54. Ходорівсько-Бучацький

IX. *Західно-Подільська височинна область Райони:* 55. Вороняцький

- 56. Зборівсько-Теребовлянський

Практичне заняття № 13

Тема: Характеристика зони мішаних і хвойно-широколистяних лісів. **Мета:** Визначити кордони зони, ознайомитися з природно-компонентною структурою та природно-компонентними комплексами. Навчитись давати комплексну фізико-географічну характеристику природної зони.

Література: Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. - М. 1982;

Маринич О.М. Фізична географія України. - К. 2005; Природа Украинской ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка 1985.

Обладнання: Карти, атласи, підручники, зразки ґрунтів, гербарії.

Практичні роботи

Завдання 1. Користуючись літературою [2] стор. 243 ознайомитись з характеристикою зони мішаних і хвойно-широколистяних лісів.

Завдання 2. На контурній карті України показати фоном Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське Полісся.

Завдання 3. Скласти таблицю фізико-географічних областей зони мішаних і хвойно-широколистяних лісів (знайти спільні риси та відзнаки).

Питання для самостійної роботи

1. Які ознаки впливають на виділення даної зони?
2. Що є спільного і відмінного у областей мішаних і хвойно-широколистяних лісів?
3. Які існують основні процеси природокористування?
4. Як вплинули на ландшафтну структуру Українського Полісся події антропогену?
5. Проаналізуйте зміни ландшафтів Полісся під впливом господарської діяльності людини.

1. Обл. Волинського полісся.

Край Подільський

- Р-н 1.Верхньоприп'ятський
2. Нижньостирський
3. Любомольсько-Ковельський
4. Маневицько-Володимирський
5. Колківсько-Сарненський
6. Турійсько-Рожиненський
7. Ківерцівсько-Суманський
8. Костопільсько-Бережанський

2. Обл. Малого Полісся.

9. Рава-Русько-Кам'янсько-Бузький
10. Радехівсько-Бродівський
11. Слинівсько-Славутський
12. Кулинівсько-Бузький

3. Обл. Житомирського Полісся.

13. Клесівсько-Рокитянський
14. Олевсько-Білокоровинський
15. Словечансько-Овручський
16. Норивсько-Жорівський
17. Городницько-Скільчинський
18. Коростенсько-Чорнолицький
19. Корецько-Новоград-Волинський
20. Добрисько-Червоноармійський
21. Іршансько-Малинський
22. Баранівсько-Високонічанський
23. Черняхівсько-Коростишанський

4. Обл. Київського Полісся.

24. Руднянсько-Вільчанський
25. Чистотлівсько-Корогодський
26. Нижноприп'ятський
27. Нижньоузський
28. Народницько-Іванківський
29. Нижньотетерівський
30. Здвігсько-Ірпінський

5. Обл. Чернігівського Полісся.

31. Любецько-Чернігівський
32. Замглайсько-Седнівський
33. Добрянсько-Городнянський
34. Корюківсько-Щорський
35. Сосницько-Менський
36. Коронсько-Багуринський
37. Дніпровсько-Нижньодеснянський
38. Козелецько-Куликівський

6. Обл. Чернігівського Полісся.

39. Середньо-Соснівсько-Ровенський
40. Холминсько-Костобобровський
41. Поноринсько-Новгород-Сіверський

42. Середньодеснянсько-Нижньо

43. Ямнільсько-Серединно-Будський

Фізико-географічна характеристика Полісся

	Волинське	Житомирське	Київське	Чернігівське	Новгород-Сіверське
Географічне положення	Від Зах. Бугу на схід до Укр. крист. щита Корець-Соснове-Кле-сів-Томашгород-Бла-жеве-Берездів. Більша частина Волинської обл. Та частина Рівненської обл.	Від Зах. Бугу на схід до Укр. крист. щита Корець-Соснове-Кле-сів-Томашгород-Бла-жеве-Берездів. Більша частина Волинської обл. Та частина Рівненської обл.			
Геологічна будова	Крейдові відклади, антропогенові відклади, льодовикові піски, нема лесових островів	Докембрійські структури крейдові Рg Ng антропогенові, льодовикові.			
Геоморфологічна будова	Алювіальні рівнини, горбисто-моренний рельєф, денудаційні форми, карстові форми.	Льодовикові, річкові долини, ерозійні форми рельєфу.			
Клімат	Менш континентальний, більша кількість опадів, більша тривалість безморозного періоду, К більше 2.4	Проміжне положення між більш вологим і теплим кліматом. Волинське Полісся є більш континентальним, ніж східне Полісся.			
Гідрографія	Початок Прип'яті, Горинь, Стир, Вижівка, Тур'я, Стохід, Півд. Случ. Найгустіша річкова сітка. Багато озер: Світязь, Пулемецьке, Лицемір, Тур. Найбільш заболочене Полісся.	Швидка течія, пороги, Тетерів, Случ, Уж, Уборть (ГЕС). Найменш заболочене 2,9% території.			
Ґрунти	Дерново-підзолисті, південно-перегнійно-карбонатні.	Слабопідзолисті дернові (щербенисті)			
Рослинність	Ліси і чагарники займають 40% території (на півночі 50% на південний захід зменшується до 5-10%) дуб, граб, сосна.	Ліси і чагарники дубово-грабові, дубово-соснові			
Тваринний світ	Комишева ропуха, рудий шуліка, гори-	Кріт, заєць, кабан, олень, косуля, лось,			

	хвістка чорноушка.	вовк, ведмідь бурий, лисиця, куниця.			
Типи місцево сті	1. Заплавний лучно-болотний на дерново-глеєвих ґрунтах. 2. Долинно-терасовий піщано-горбистий на дерново слабопідзолених ґрунтах. 3. Болотний. 4. Зандрово-моренно-рівнинний на дерново середньопідзолених ґрунтах. 5. Моренно-горбистий на дерново-підзолистих ґрунтах.	1. Зандрова рівнина на кристалічній основі. 2. Болотний. 3. Моренно-зандрова рівнина. 4. Денудаційна горбиста рівнина. 5. Лесові еродовані обезлісені височини.			
Господарське значення	1. Меліорація. 2. Вирощування льону, хмелю, картоплі. 3. Тваринництво. 4. Видобуток торфу, базальту, крейди, піску. 5. Деревообробна і харчова промисловість	1. Промисловість (будівельна, фарфоро-фаянсова, лісообробна, паперова, буровугільна, торф'яна, легка, харчова). 2. Вирощування льону, картоплі, хмелю.			

Практичне заняття № 14

Тема: Порівняльна характеристика зони мішаних і хвойно-широколистяних лісів та широколистяних лісів.

Мета: Порівняти дві природні зони, виділити спільні риси та відмінності. Обґрунтувати шляхи раціонального природокористування.

Література: Атлас природних умов и естественних ресурсов Украинской ССР. - М. 1982;

Маринич О.М. Фізична географія України. - К. 2005; Природа Украинской ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка 1985. **Обладнання:** Карти, атласи, підручники.

Практичні роботи

Завдання 1. На контурній карті України виділити зону широколистяних лісів, де показати Волинське Опілля, Мале Полісся, Розтоцько-Опільську горбогірну область, Західно-Подільську височинну область, Прут-Дністровську височинну область.

Завдання 2. Порівняти природні зони мішаних і широколистяних лісів за планом:

- географічне положення;
- межі і принципи виділення;
- найхарактерніші риси тектонічної будови і рельєфу, роль геоморфологічної будови в розвитку сучасних фізико-географічних процесів;
- особливості орографії у зв'язку з тектонікою;

- місцеві кліматичні особливості та основні агрокліматичні показники;
 - основні риси поверхневого та підземного стоку;
 - відмінності ґрунтово-рослинного покриву області у зв'язку з геоморфологічними і місцевими гідрокліматичними умовами;
 - провідні типи місцевостей, характер, спрямованість та інтенсивність фізико-географічних процесів в межах визначених типів місцевостей;
 - місцеві заходи по найефективнішому господарському використанню природних ресурсів та по боротьбі з негативними явищами природи.
- Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи

1. Поділити зону широколистяних лісів та ландшафтні області.
2. Який флористичний і фауністичний склад природних зон.
3. Назвіть тварин, що відносять до реліктів та ендеміків.
4. За якими показниками природних умов виділяються зони мішаних та широколистяних лісів?
5. У чому виявляється вплив господарської діяльності на ландшафти зон лісів?

Порівняльна характеристика зони мішаних та широколистяних лісів

План	Мішані ліси	Широколистяні ліси
1. Географічне положення	Поліська низовина, Галицько-Волинська западина, Дніпровсько-Донецька западина, Вороніський кристалічний масив	Волинська, Подольська височини, Гологори Вороняки, Кремнецькі гори, Розточчя, Опілля, Хотинська височина, Товтри
2. Рельєф	Річкові долини, зандрові, моренно-зандрові і моренні рівнини, моренно-горбистий рельєф	Скелясті підняття, вапнякові підняття, горби, кряжні пасма, розвинутий карст
3. Клімат	Помірно-континентальний, тепле літо, м'яка хмарна зима. В середньому тут випадає 700мм опадів. Сприятливий для господ, діяльності	Відмінності заходу та сходу. Фени, температурні контрасти. Добові опади - 180мм.
4. річки	Середня густина річкової сітки 0,29 км/км. Горинь, Прип'ять, Десна, Турія, Стохід, Стир, Уборть, Уж. Карстові і льодовикові озера, підземні води. Заболоченість низин, меліорація	Густа річкова сітка. Своєрідний мікроклімат, Озера, заплави, карст, підземні води. Є болота, проводиться меліорація.
5. Ґрунти	Дерново-підзолисті, дерново-підзолисті-глинові, болотні, дерново-карбонатні, сірі лісові, опідзолені черноземи.	Опідзолені черноземи, сірі лісові, дерново-слабопідзолисті .

6. Рослинність	Соснові ліси, дубові, дубово-грабові. Вільха, береза, ясен. Луки, злакові, різнотравно - дубово-осокові злакові.	Бук, дуб, хвойно-широколистяні, граб, сосна.
7. Типи місцевості	Лучно-болотні, долинно-терасовий, болотний, моренні рівнини, хвилясті холмисті міжріччя, зандрові рівнини, денудаційні холмисті рівнини.	Лісові рівнини, височини, лугово-степові, зандрово-алювіальні та антропогенні рівнини.

Практичне заняття №15

Тема: Характеристика лісостепової зони.

Мета: Визначити основні процеси, що впливають на формування зони, знайти спільні риси та відмінності у провінціях (краях), областях та районах. Звернути увагу на господарське використання досліджуваної зони.

Обладнання: Настінні карти, фізична карта України, карта фізико-географічного районування, атласи, таблиця «Природні комплекси України».

Література: Атлас природних умов и ресурсов Украинской ССР. - М. 1982; Маринич О.М. Шищенко П.Г. Фізична географія України. - К. 2005; Природа Украинской ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка 1985. Географічна енциклопедія України. Видання 3. - К. 1989-1993. Природа У ССР. Ландшафти - К. Наукова думка, 1985. Я. Жупанський. Географія України. - Тернопіль. - 1997, 467с.

Практичні роботи

Завдання 1. Користуючись підручником обґрунтувати вигідність фізико-географічного положення зони (ознаки записати у зошиті). **Завдання 2.** На контурну карту України нанести умовними знаками риси відзнаки країв та областей зони.

Завдання 3. Виділити спільні і відмінні ознаки природокористування зони лісостепу. Скласти таблицю.

Приклад	Господарське використання
1. Середньоросійський лісостеповий край (с/г, лісове, гірничодоб.)	Харківська височинна лісостепова область. Сільськогосподарське, гірничодобувне.
2...	Сумська височинна лісостепова фізико-географічна область. Сільськ. природокористування. Меліорація.

Завдання 4. Записати у зошит основи меліоративних заходів, характерних для лісостепової зони.

Питання для самостійної роботи

1. Назвіть фактори, що впливають на виділення лісостепової зони.
2. Поділіть зону лісостепу на ландшафтні області.
3. Що є спільного у зон Полісся та Лісостепу?

4. Як впливає на природні комплекси лісостепової зони господарська діяльність людини?

5. Які перспективи охорони довкілля лісостепової зони.

Практичне заняття № 16

Тема: Характеристика степової зони.

Мета: Визначити загальні закономірності розповсюдження зони. Виявити і виділити історично сформовані і об'єктивно існуючі природно-територіальні комплекси. Виявити значення зони для економіки України.

Обладнання: Настінні карти, фізична карта України, карта фізико-географічного районування, атласи, таблиця «Природні комплекси України».

Література: Атлас природних умов и естественних ресурсов Украинской ССР. - М. 1982;

Маринич О.М. Шищенко П.Г. Фізична географія України. - К. 2005; Природа Украинской ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка 1985. Географічна енциклопедія України. Видання 3. - К. 1989-1993. Природа УССР. Ландшафти - К. Наукова думка, 1985. Я. Жупанський. Географія України. - Тернопіль. - 1997, 467с.

Практичні роботи

Завдання 1. Користуючись підручником записати у зошит головні ознаки вигідності фізико-географічного положення зони для розвитку господарства в Україні.

Завдання 2. На контурній карті України провести фізико-географічне районування степової зони.

Завдання 3. Виділити та записати у зошит основні типи природокористування, характерні для степової зони.

Завдання 4. Обміркувати та пояснити, чому у зв'язку з антропогенною експлуатацією природних ресурсів зони степу виникають екологічні проблеми.

Питання для самостійної роботи

1. В чому проявляється вигідність ФГП степової зони?
2. Які негативні риси впливають на розвиток природи і господарства степу?
3. З яких складових складається степова зона України?
4. Які спільні риси і які відмінності є в зоні лісостепу?
5. Розкрийте сутність поняття «експлуатація» корисних копалин та природних ресурсів.
6. Яке зараз існує антропогенне навантаження на зону степу?
7. Які перспективи розвитку природи та господарської діяльності людини для степової зони?

Практичне заняття № 17

Тема: Кримські гори

Мета: Дати характеристику та господарську оцінку ПТК Кримських гір, визначити їх якісні і кількісні складові. Дослідити особливості взаємодії компонентів природи і відобразити територіальне поширення природних комплексів.

Обладнання: Карти, атласи, підручники, таблиці.

Література:

Маринич О.М. Шищенко П.Г. Фізична географія України. - К. 2005; Природа Украинской ССР. Ландшафти. - К. Наукова думка 1985.

Географічна енциклопедія України. Видання 3. - К. 1989-1993. Природа УССР. Ландшафти - К. Наукова думка, 1985. Заповедные ландшафты Крыма, Симферополь, 1983.

Практичні роботи

Завдання 1. Виявити і описати особливості природи Криму. Визначити притаманні риси.

Завдання 2. На контурній карті України позначити основні фізико-географічні області Криму. (ФГО)

- Кримська передгірська лісостепова ФГО;
- Гірсько-Кримська ФГО;
- Кримська південно-бережна субсередземноморська ФГО.

Дати коротке описання фізико-географічних областей, звернути увагу на риси відмінностей.

Завдання 3. Намалювати ландшафтний профіль через головне пасмо Кримських гір, де позначити типи місцевостей.

Питання для самостійної роботи

1. Назвіть фактори, що впливають на природу Кримських гір?
2. Чи існують природні бар'єри, що впливають на ПТК Криму?
3. Чим відрізняються між собою фізико-географічні області?
4. Назвіть ендеміки Криму.
5. Чим відрізняється функціональна оцінка від господарської оцінки ПТК?
6. Розтлумачте поняття «рекреаційний потенціал».

Практичне заняття № 19

Тема: Екологічна ситуація в Україні.

Мета: Виділити території інтенсивного забруднення, встановити та проаналізувати джерела забруднення.

Обладнання : Карти, атласи, підручники.

Література:

Атлас природних умов и природных ресурсов Украинской ССР. - М. 1978.

Агаев Т.Б., Беккер А.А. Охрана и контроль загрязнения природной среды. -Л. Гидрометеиздат, 2000.

Кучер Т.В. Экологическое оборудование учащихся в обучении географии: Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1998.

Сахаев В.Г. Экономика природопользования и охрана окружающей среды. -К.: Вища школа, 1994.

Практичні роботи

Завдання 1. Використовуючи карту «Зонування території України за природно-кліматичними умовами проживання населення» виявити зони та підзони сприятливих і несприятливих кліматичних умов. На контурну карту нанести основні зони.

Завдання 2. За даними карти «Забруднення атмосферного повітря» визначити території інтенсивного забруднення атмосферного повітря. Описати вказані території та проаналізувати джерела їх забруднення, виявити ці джерела забруднення проаналізувати території за такими детермінантами: (пил, SO₂, NO_x, CO).

Завдання 3. Виявити основні забруднювачі поверхневих та підземних вод. Встановити рівень і характер забруднення. Дати оцінку забрудненню.

Завдання 4. Самостійно скласти середовища, де виділити території як:

умовно чисті; помірно забруднені; забруднені; дуже забруднені; надзвичайно забруднені; екологічної біди; екологічної катастрофи

Практичне заняття № 20

Тема: Основні напрямки фізико-географічних досліджень на Україні.

Мета: Виявити особливості формування і розвитку географічної науки в Україні, головних етапів галузевих і комплексних досліджень природи.

Література: Маринич О.М. Географія України, 2005.

Галицький В.І. Галицька Н.Ф. Географічні відкриття, дослідження: Календар-довідник - К.: Рад. Шк. 2005.

Жупанський ЯЛ Історія Географії в Україні.-Львів. Світ, 1996. Розвиток географічної науки в Україні - К. Наук. Думка, 2000. Состояние и перспективы развития географических исследований в СССР. -К. Наук. Думка, 1980.

Практичні роботи:

Завдання 1. Користуючись наданою літературою прослідкувати розвиток географічної науки за планом:

- 1) Географічні відомості про Україну в стародавні часи (знання навколишньої місцевості - необхідна умова життя стародавніх людей. Античні географічні відомості про Україну.)
- 2) Географічні відомості про Україну у часи Київської держави (формування території, заселення, давньоруська природа земель).
- 3) Географія України в середньовічний період та часи козацької держави. (Вивчення території в складі Російської імперії).
- 4) Україна в нові часи. (Розвиток території і формування географічної науки. Напрямки географічних досліджень. Галузева диференціація природних досліджень у формуванні географічної науки. Топографогеодезичні роботи і розвиток картографії.)
- 5) Розвиток Української географії в 20 роки. Географічні дослідження в 30 х роках географічне забезпечення у роки Великої Вітчизняної Війни. Розвиток фізичної географії наприкінці 20 сторіччя.

Завдання 2. Виділити основні напрямки фізико-географічних досліджень на Україні за планом:

- 1) Сучасний стан і розвиток української географії. (Організаційна структура. Комплексні і регіональні фізико-географічні дослідження. Палеогеографія. Геоморфологія. Метеорологія і кліматологія. Гідрологія та океанологія. Ґрунтознавство і географія ґрунтів. Біогеографія. Фізико-географічне районування і ландшафтознавство. Економіко-географічні дослідження. Геодезія і картографія. Природоохоронна та історико-географічна тематика.)
- 2) Проблемні питання географічної науки. Головні завдання на сучасному етапі. Природно-компонентні дослідження. Дослідження господарського комплексу. Еколого-географічні проблеми. Картографічне забезпечення географічних досліджень.

Завдання 3. Накресліть схему сучасної системи географічних наук та виділити місце географії України.

	Природничо-географічний цикл	Соціально-економічний цикл	Картографічний цикл
Інтегральні науки	Загальне землезнавство. Фізична географія.	Соціальна географія. Політична	Картознавство. Географічна картографія.

	Ландшафтознавство. Палеографія.	географія. Економічна географія. Географія населення і населених пунктів.	Математична картографія. Атласна картографія.
Галузеві науки.	Геоморфологія. Кліматологія. Метеорологія. Гідрологія. Океанологія. Гляціологія. Географія ґрунтів. Географія рослин. Зоогеографія.		
Міждисциплінарні науки	Історія картографії. Історична географія. Медична географія. Рекреаційна географія. Меліоративна географія. Краєзнавство. Регіональна географія.		

